

ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розкривається питання виховання гуманістичних цінностей у молодших школярів у процесі позаурочної діяльності.

Ключові слова: виховання, цінності, гуманістичні цінності.

Процес становлення сучасного суспільства потребує розвитку української національної системи виховання, в основу якої будуть покладені провідні принципи гуманізму та демократизації. Стає очевидним, що активним суспільним об'єктом має бути людина з високим рівнем свідомості, творчої активності, відповідальності, яка керується у своїй діяльності і поведінці гуманістичними цінностями. Таку людину покликана виховати школа, як соціальний освітній інститут. Зміст початкової освіти складає основу різнобічного розвитку учнів, формування в них мислення, пізнавальних інтересів, оволодіння навичками здобувати знання. У цей період у молодших школярів інтенсивно формуються інтелектуальні, соціальні і моральні якості. Саме в початковій школі учні отримують основи знань з навчальних дисциплін, правил поведінки, розуміння гуманістичних цінностей, що будуть служити підґрунтям їхньої успішної діяльності та поведінки впродовж усього життя.

Аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема виховання гуманістичних моральних цінностей в учнів досліджувалася різними авторами. Так, у ряді наукових робіт відображено важливі аспекти означеної проблеми: загальнотеоретичні засади гуманізації виховання молодших школярів у позаурочній діяльності, перетворення школи в "майстерню гуманності" викладені у працях Я. Коменського, А.Макаренка, В.Сухомлинського; психологічні аспекти гуманістичного виховання розкриті у працях І.Бєжа, О.Бодальова, М.Боришевського, О.Киричука, Г.Костюка, Е.Помиткіна; сутність та структура етично-моральних цінностей у сучасній вітчизняній системі виховання обґрунтовані в роботах Т. Аболіної, О.Вишневського, Е.Корнієнко, М. Красовицького, О. Сухомлинської. Концептуальні засади виховання гуманістичних цінностей учнів сформовано І.Бєхом, Н.Ганнусенко, К. Чорноно. Процес формування гуманних відносин у позаурочній діяльності став предметом дослідження В.Коротесвої, Г.Ясякевич. Є. Доукіна вивчала взаємодію школи і сім'ї у формуванні моральних засад поведінки молодших школярів. М.Трофанова і М.Глушенко з'ясували особливості виховання молодших школярів у позаурочній діяльності. Проблеми морального виховання молодших школярів у системі позакласної діяльності присвячене дослідження О. Матвієнко. Особливості морального розвитку та механізм формування моральних цінностей розкрито у працях І. Бєжа, В. Галузку, А. Донцова, В. Тюріної.

Аналіз праць дав змогу стверджувати, що найсприятливішою для виховання в учнів початкової школи поведінки на основі гуманістичних цінностей є їхня діяльність у позаурочний час. Вони разом із педагогами, на основі партнерства беруть участь у суспільно значимій діяльності, в процесі якої вправляються в здійсненні суспільно значущих вчинків на основі гуманістичних цінностей. Молодші школярі залучаються до роботи в різних творчих об'єднаннях (гуртках, студіях) відповідно до інтересів, добровільного вибору, що сприяє самореалізації особистості, розвитку її індивідуальних нахилів і здібностей. Все ж реалізація завдань виховання гуманістичних цінностей в учнів початкової школи у позаурочній діяльності стримується їх недостатнім теоретичним осмисленням, відсутністю належного методичного забезпечення.

Зважаючи на актуальність означеної проблеми метою статті є розглянути виховання гуманістичних цінностей в учнів початкової школи в позаурочній діяльності.

Гуманізація суспільного життя і гуманізація освіти належить до визначальних цінностей, вона є умовою і результатом якісної шкільної освіти XXI століття.

Криза цінностей, дефіцит духовності зумовлюють напружений пошук шляхів гуманізації життя, осмислення цінностей сучасного й майбутнього. Процеси глобалізації, швидка зміна технологій роблять виклик усім без винятку державам, посилюють взаємозалежність народів і роль особистості.

З початку 90-х років XX століття проблема виховного потенціалу освіти визначилась як найбільш пріоритетна. Очікування нових теорій, нових поглядів щодо сутності і напрямів розвитку освіти поступово зосередилась на потребі визначення базових цінностей навчально-виховного процесу.

Існують різні класифікації цінностей залежно від логічної основи їх поділу, зокрема, розрізняють загальнолюдські, національні, колективні, індивідуальні цінності; цінності віри, родинні, вітальні, пізнавальні, життєсмислові, матеріальні, духовні, етнічні тощо. Цінності мають історичний характер, тому вони можуть змінюватись як у суспільстві, так і в свідомості людей. У педагогічному аспекті дуже важливо обґрунтувати таку систему цінностей, яка має бути основою виховання і розвитку учнів, внутрішнім компонентом їхньої свідомості, самосвідомості, мотивом і регулятором позитивно спрямованої діяльності.

На основі узагальнення результатів аналізу філософських, психолого-педагогічних праць (Ш. Амонашвілі, Л. Архангельський, І. Бєх, М. Боришевський, О. Вишневський, І.Зязюн, С.Рубінштейн, А. Сиротенко, В.Сухомлинський.) було визначено, що гуманістичні цінності - це поняття, які регулюють поведінку людини в усіх сферах її суспільного життя і орієнтацію на них у процесі задоволення своїх потреб. Вони є особливим результатом духовної діяльності людини, що виражається в ставленні молодшого школяра до речей, їх властивостей, дій, вчинків тощо.

Гуманістичні засади освіти розробляли педагоги-гуманісти різних часів і народів. Сучасне розуміння гуманістичних цінностей освіти спирається на антропологічні і соціокультурні координати. Розуміння сутності гуманістичних цінностей у шкільній освіті лаконічно висловлюють таким чином - дитина є головною педагогічною цінністю і педагог, здатний до її виховання, соціального захисту, збереження індивідуальності. А звідси центрованість на ідеях людина не засіб, а мета, тому не дитину треба пристосувати до системи освіти, а освіту до неї; у шкільній освіті різноманітними засобами має утверджуватись позитивне ціннісне ставлення учнів до себе, інших людей, природи і суспільства.

Значимо, що гуманістична цінність формується послідовними діями, коли знання та уявлення про гуманність підкріплюються мотивами, що базуються на почуттях, ставленнях та відносинах. Неодноразово повторювані дієво, ці знання переростають у навички і звички, які, у свою чергу, коригують сутність учинків уже як переконання.

Розкриємо сутність цінностей:

- ставлення до себе - ми цінуємо кожну особистість як унікальну сутність, яка є важливою для нас сама по собі і має потенціал духовного, морального, інтелектуального та фізичного розвитку;
- взаємини з іншими людьми — ми цінуємо інших людей як таких, а не зате, що вони мають чи можуть зробити для нас, ми цінуємо ці стосунки як такі, що мають важливе значення для нашого розвитку та для блага суспільства;
- ставлення до суспільства - ми цінуємо правду, права людини, закон, справедливість і колективні зусилля для спільного блага. Особливо ми цінуємо сім'ю як джерело любові і підтримки для всіх її членів, як основу суспільства, в якому люди турбуються одне про одного;
- ставлення до довкілля - ми цінуємо світ природи як вмістилище дива і джерело натхнення, ми визнаємо своїм обов'язком збереження довкілля у належному стані для наступних поколінь [Бєх; 26-27].

Серед провідних слід зазначити такі цінності:

- милосердя (співчутливе, сердечне ставлення до інших; вияв жалості, помилювання);
- увічливість (дотримання правил пристойності, виявлення уважності, люб'язності, чемності);
- відповідальність (взяття на себе обов'язку відповідати за певний об'єм роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова; за здійснення соціально значимої справи в позаурочний час);
- добродійність (творити добро на користь інших).

Дослідження сучасного стану розробленості проблеми виховання гуманістичних цінностей у педагогічній теорії та виховній практиці дозволило констатувати, що для виховання гуманістичних цінностей головним завданням є ефективно організована позаурочна діяльність молодшого школяра, яка дає змогу практично переконатися в правильності здобутих знань, перевірити їх міцність і визначити стійкість мотивів діяльності.

Педагогічна практика виробила різноманітні форми позаурочної виховної роботи. До них належать класні години, етичні бесіди, зустрічі з відомими людьми, екскурсії, обговорення книг, читачькі конференції, диспути тематичні, розважальні, вечори і ранки, свята, змагання (спартакіади), турніри, виставки, конкурси, колективні, творчі справи та ін.

Класна година. Як одна з форм позаурочної виховної роботи, вона передбачає створення оптимальних умов для продуктивного спілкування класного керівника з учнями з метою формування в них соціальної зрілості.

Етична бесіда. Ця форма виховної роботи спрямована на формування в учнів умінь і навичок моральної поведінки, оволодіння загальнолюдськими і національними морально-духовними цінностями.

Зустрічі з відомими людьми. Мета їх може бути різною: профорієнтаційна (запрошують представників різних професій, викладачів вищих навчальних закладів), розвиток моральних, громадянських якостей (зустрічі з ветеранами війни, праці, спорту, мистецтва) тощо.

Обговорення книг, читачькі конференції. Влаштовують їх для пропаганди художньої та науково-популярної літератури серед учнів, активізації їх самостійності в оцінних судженнях, думках.

Виставки. Їх присвячують досягненням учнів у гуртках дитячої творчості та на уроках праці, у сфері образотворчого мистецтва, результатам краєзнавчих, туристичних походів.

Масові свята. Організують як дні, тижні, місячники підвищеної уваги до поезії, музики, театру, кіно, дитячої книги тощо. Під час таких свят традиційно відбуваються зустрічі з письменниками, художниками, композиторами.

Змагання. Спрямовані вони на стимулювання інтересів, здібностей учнів, сприяють підвищенню їх активності. Фізкультурно-спортивні змагання (класні, шкільні, міжшкільні) пропагують спорт, здоровий спосіб життя, їх оздоровчо-виховний ефект залежить від ретельної підготовки, урахування можливостей, стану здоров'я кожної дитини.

Конкурси, олімпіади. Проводять для виявлення талантів, розвитку творчих можливостей дітей [Волкова; 166- 169].

Організуючи виховний процес, педагогам рекомендується використовувати такі нові підходи, як: людинознавчий (завдяки йому учні початкової ланки освіти глибше розуміють багатогранний і внутрішній світ людини, законності її особливості і теоретичної та практичної діяльності); народознавчий (забезпечує глибоке й усебічне засвоєння ними всього історико-культурного розвитку рідного народу та інших народів, що проживають в Україні); системний (забезпечує єдність, взаємозв'язок і взаємозалежність основних понять педагогічного процесу та їх реалізацію в єдності); особистісно-гуманний (створює умови для глибокого вивчення педагогом душі учня, рівня сформованості його якостей, характеру, світогляду, для всебічного впливу на вихованця, сприяє розвитку особистості).

Головна методологічна позиція педагога полягає в тому, що в центр уваги ставиться цілісна особистість, яка прагне реалізувати свої можливості (самоактуалізація), відкрита до сприймання нового досвіду, здатна на свідомий і відповідальний вибір у різноманітних життєвих ситуаціях.

Гуманістичні риси особистості учнів у позаурочний час формуються завдяки системному вивченню національних і загальнолюдських цінностей, традицій, звичаїв, обрядів українського народу, зв'язку з сучасним життям, організації духовного пошуку вихованців на основі принципу науковості, історизму [Балл; 22].

На основі науково-педагогічних досліджень С.Бакуліної, Л.Канішевської, О.Кияновського, С. Литвиненко, О. Матвієнко, Л.Полякової, О.Фок, Г. Ясякевич розглянуто проблеми виховання гуманістичних цінностей у молодших школярів та виявлено, що специфічною особливістю виховання гуманістичних цінностей у молодшого школяра є те, що воно відбувається не як окремий процес, а в усіх різновидах його діяльності, грі, багатьох видах взаємин з молодшими та старшими за віком дітьми, дорослими, батьками та педагогами. На підставі зазначеного вище визначено зміст виховання гуманістичних цінностей у молодших школярів у позаурочній діяльності:

— цілісне формування особистості неможливе без усвідомлення молодшими школярами понять і відомостей про гуманістичні цінності, ідей національного виховання у вихованні гуманної людини;

— формування ставлення до людини як до найвищої цінності, виховання особистості в дусі доброзичливості, гуманності, ширості, чуйності, небайдужості, готовності прийти на допомогу;

— виховання гуманістичних цінностей не може обмежуватися набуттям і засвоєнням певної суми знань, а передбачає освоєння молодшими школярами своєї етнічної спільності, національних та загальнолюдських цінностей (мови, території, культури, гідності, доброти, гуманності).

Отже, зміст виховання гуманістично спрямованої особистості визначається як система моральних знань і переконань, ціннісних орієнтацій, спрямованих на формування гуманної поведінки, потреби довільного прийняття морального рішення, розвиток почуттів людяності, милосердя, доброти, толерантності тощо.

У вихованні гуманістично спрямованої особистості класним керівникам доцільно використовувати традиційні методи виховання: формування громадської свідомості, стимулювання, самовиховання, інформації, товариської виховної турботи (спонукання, переконання, привчання) (за І.Івановим), а також нетрадиційні, що побудовані на принципах народної педагогіки (народно-педагогічні методи нагородження життєвого досвіду, виховання словом рідної мови, стимулювання, заохочення й спонукання дітей, покарання за провини різної значущості, самовиховання).

Велику роль у гуманізації навчально-виховного процесу відіграє оцінювання вчителем результатів роботи своїх вихованців.

В.Сухомлинський уважав, що "оцінка має яскраво виражений моральний смисл. У ній закладений стимул, під впливом якого в дитини повинно утверджуватися прагнення бути хорошою і не бути поганою. Завдяки оцінці дитини має бути не байдуже, якою людиною її вважають люди - працювотою чи недобалою. Цей вплив оцінки стає виховною силою тільки за тієї умови, коли оцінка гармонійно зливається з внутрішніми духовними силами дитини. Оцінка стає в руках учителя інструментом виховання, якщо вона пробуджує дитяче бажання вчитися і допомагає цьому бажанню, а не карає за небажання. Ще гірше, коли незадовільна оцінка ставиться дитині за невміння вчитися: звикаючи до думки, що вчитель вважає її ні до чого не здатною, дитина обманює, лицемірить..." [Сухомлинський; 63-64].

Педагогічна майстерність і гуманізм учителя яскраво виявляються у реагуванні на неочікувані ситуації на уроці. Наведемо приклад, проаналізуємо спосіб розв'язання вчителем.

У другому класі вчителька проводить бесіду, а один хлопчик раптом піднімає руку. "Почекай", - стримує вчителька, але учень голосно говорить: "А в мене зуб випав!" - "То що, ти зуба ніколи не бачив? - реагує вчителька. - Сідай, не заважай, на перерві викинеш". Діти повертаються до хлопчика, шепочуться, показують один одному свої зуби. Зробивши кілька зауважень, учителька продовжує бесіду. Через кілька хвилин учень знову піднімає руку. "Ну чого тобі ще?" - дратується вчителька. - "А в мене кров...". І знову увага класу перекладається на хлопчика. Як краще вчинити на місці вчителька? Мабуть, запитати в дитини, чи не боляче їй, сказати щось співчутливе, дозволити вийти з класу, щоб вона викинула зуб і сполоснула холодною водою рот.

Гуманні стосунки на будь-якому уроці і поза ним мають утверджувати людську гідність кожного учня, здібного і нездібного, гарного і не зовсім, відвертати страх перед покаранням, залежність від настрою вчителя. Якщо створюються такі стосунки, діти не бояться висловити своє ставлення, яке може не збігатися з думкою більшості й навіть учителя, реалізують своє право бути мислячою особистістю.

Висновки. Таким чином, результати дослідження засвідчили, що молодший шкільний вік є найбільш сприятливим для формування гуманістичних цінностей. Це зумовлено віковими та психологічними особливостями молодших школярів. Відзначимо й те, що кожному молодшому школяреві властиві два аспекти вираження гуманістичних цінностей: загальний (гуманне ставлення до всього живого в цілому) і соціальний (гуманістична цінність характерна для дитини певного віку і може виявлятися в конкретній сфері діяльності).

Крім того, виховання гуманістичних цінностей у молодших школярів відбувається ефективніше за таких умов: урахування у позаурочній роботі завдань та функцій гуманістичного виховання; дотримання в позаурочній роботі принципів гуманістичного виховання; залучення молодших школярів до різних видів діяльності; поєднання в позаурочній діяльності традиційних та інноваційних форм та методів розвитку особистості, зміст яких пов'язаний із вихованням гуманістичних цінностей в учнів початкових класів.

Актуальними залишаються дослідження виховання на основі гуманістичних цінностей учнів; створення відповідної системи підготовки вчителів початкової школи як педагогів-гуманістів, що проявляється в спілкуванні, спільній діяльності, в освоєнні навколишнього середовища, позаурочного простору і часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. Проблема додержання вимог наукової культури в дослідженнях гуманістично зорієнтованих освітніх процесів /Г.Балл //Освіта і управління. – 1998. – № 3. – С. 22.
 2. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / Бех І.Д. – К.: Либідь, 2003. – 253 с.
 3. Волкова Н.П. Педагогіка: Навч. посібник [для студентів вищ. навч. закладів] /Волкова Н.П. – К.: Академія, 2001. – С. 166-169.
 4. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5-ти т. / Сухомлинський В.О. – Т.3. – К.: Рад. шк., 1976. – 267 с.
-